

Købmand Niels Holst i Kalundborg

- en historie om social opstigen og brat fald

Indledning

Købmand Niels Holsts navn nævnes igen og igen på Kalundborgegnen i 1800-tallets første årtier. Pludselig dukker han op i arkivalierne, og lige så pludselig forsvinder han igen. Historien om Niels Holst har ikke tidligere været beskrevet, så hvor kom han egentlig fra, hvad bedrev han i Kalundborg, og hvad blev der af ham? Denne historie er et forsøg på at beskrive et hidtil ubeskrevet blad af Kalundborgs historie.

Niels Holsts baggrund og slægt

Niels Holsts rødder finder vi i Odense, hvor Simon Jespersen den 8. januar 1768 blev trolovet med salig (afdøde) Hans Christian handskemagers datter Ane Lovise Hansdatter. Trolovelsen fandt sted i hendes mors hus "bag skolen" i Odense (Skt. Knuds sogn), og de blev viet 17. marts 1768 i Skt. Knuds kirke.

Simon Jespersen Holst, som han ofte omtales i arkivalierne, var oprindeligt handskemager, og det ser ud til, at han har overtaget huset bag skolen efter sin svigermor. På et tidspunkt efter 1778 forlod Simon Jespersen Holst imidlertid handskemagerfaget for at blive konsumptionsbetjent i Odense. Som konsumptionsbetjent skulle han sørge for, at der blev betalt konsumtion (afgift) af de varer, der blev indført til salg i Odense købstad.

Fra 1768-81 forøges handskemagerfamilien med 9 børn. Den 28. oktober 1774 bliver denne histories hovedperson, sønnen Niels døbt i Skt. Knuds kirke, og han er det 5. barn i flokken.

Simon Jespersen Holst dør 1798, og hans enke Ane Lovise i 1820. Og fra skiftet efter hende kan vi se, at kun 4 af deres 9 børn overlever dem. Den 51 årige datter Eleonora er ugift og bor i Odense, mens de 3 øvrige børn alle bor i Kalundborg. Da der i 1798 skiftes efter Simon Jespersen Holst, bor de 3 døtre alle i Odense, og Niels Holst er købmandskar i Kalundborg. Det ser altså ud til at være farens død i 1798, der får Maren og senere også Mette til at flytte til Kalundborg.

Det kan undre, at 3 børn af en konsumtionsbetjent i Odense alle ender i velstående købmansfamilier i Kalundborg. Forklaringen finder vi nok aldrig, men det ser ud til, at den unge Niels Holst finder sin protegé i den veletablerede købmand Anders Faaborg.

Anders Faaborg var født 1726 i Nørregade, Odense, hvor forældrene skomager Jens Jacobsen Faaborg og Karen Hansdatter døde hhv. 1728 og 1729. Af børneflokken på 7 ender de 3 i Kalundborg. Jacob Faaborg bliver købmand og kirkevæрге, og søsteren Karen Faaborg bliver gift med købmand Casper Vorndran. Anders Faaborg får 1756 borgerskab som købmand i Kalundborg, og samme år bliver han gift med købmand Rasmus Iversen Millings datter Elisabeth. Året efter overtager han svigerfaderens købmandsgård, som han de følgende år udvider og forbedrer til det, vi i dag kender som Ole Lunds Gård, Kordilgade 1-3.

I denne købmandsgård bliver Niels Holst uddannet som handelsbetjent. Søsteren Maren Holst ses 1801 som tjenestepige hos Anders Faaborg (død 1801), og 1804 bliver hun gift med Anders Faaborgs efterfølger Niels Dyrland Ostermann.

Det er en nærliggende tanke, at Anders Faaborg har haft en særlig forkærlighed for disse to faderløse Odensebørn, og i den initiativrige Niels Holst har han måske genoplevet noget af sin egen ungdom som omplantet odenseaner i Kalundborg?

For fuldstændighedens skyld skal det med, at Niels Holsts søster Mette Cathrine Holst kommer til Kalundborg omkring 1802. I 1810 med gifter hun sig med købmand Niels Frederik Klingenberg i Kalundborg.

Etableringen i Kalundborg

Vi støder første gang på Niels Holst i kirkebogen i Kalundborg den 12. juli 1799, hvor han sammen med sin 6 år ældre kæreste Kirsten Pedersdatter er til alters i Vor Frue kirke. Præcis en uge efter bliver de gift uden forudgående tillysning fra prædikestolen. Vielsen foregår i købmand Anders Faaborgs gård, og forloverne er Anders Faaborg (naturligvis) og købmand og brændevinsbrænder Henrich Wilhelm Herbst.

Kirsten Pedersdatter var datter af skibsmænd Peder Christian Jensen (1734-87) og Margrethe Sørensendatter Nystrup (1737-1805), der boede Bag Slotsgraven 27 i Kalundborg. Kirsten var født 1768, og det er ikke almindeligt på dette tidspunkt at gifte sig med en 6 år ældre kvinde, med mindre hun har formue eller ejendom - eller er gravid. Men ingen af delene er konstateret i Kirsten Pedersdatters tilfælde.

Kordilgade 63, hvor Niels Holst etablerede sig i 1799. Foto fra omkring 1901 i Kalundborg Lokalarkiv

Niels Holst er nu 25 år gammel, nygift og klar til at blive herre i eget hus. Han løser 31. juli 1799 borgerskab som købmand og brændevinsbrænder. Startkapitalen på 700 rd. låner han af sin læremester, købmand Anders Faaborg. Andre 500 rd. låner han af gårdmand Lars Mortensen i Gørlev, så han i oktober 1799 for 1.550 rd. kan købe ejendommen Kordilgade 63 (hvor nu Danske Bank ligger) af kgl. konsumptionsbetjent Adam Ferdinand Bache, der netop har giftet sig med maler Jens Christensen Lund enke. Købekontrakten var indgået mellem Holst og Lund allerede i januar måned, men mon ikke maler Lunds pludselige død har udskudt den endelige handel. Som naboer får han mod øst møller Søren Sørensen og mod vest købmand Niels Fuglede.

Alle spor efter Niels Holsts ejendom er forlængst væk, men i Kalundborg Rådstues taksationsprotokol fra 1801 beskrives ejendommen således:

- a. Forhuset til gaden, 17 fag, en etage, ege bindingsværk, murtavl og tegltag. Indrettet til værelser med 2 skorstene, en kamin, kølle, 2 kakkelovne. Port i 2 fag, takseret a fag 70 rd. = 1.190 rd.
- b. En mellemlænge til gård opbygget til gadelængen, 4 fag. Ditto bygning indrettet til stue med kælder under, a faget 40 rd. = 160 rd.
- c. En længe til østre side, 10 fag, ditto bygning indrettet til kammer og stalde, a faget 22 rd. = 220 rd.
- d. En længe til vestre side, 9 fag, ditto bygning indrettet til bryggerhus med en skorsten og 3 indmurede kedler samt 3 kar, a faget 80 rd. = 720 rd.
- e. En tværlænge til nord, 11 fag, ditto bygning indrettet til vognremise, kamre og tørvehus, a faget 20 rd. = 220 rd.

I baggården

- f. En længe til østre side, 7 fag, ditto bygning indrettet til kornmagasin, a faget 20 rd. = 140 rd.
- g. Et halvhus til vestre side, 4 fag, fyrre- og ege bindingsværk, lervægge og stråtag, indrettet til brændehus, a faget 10 rd. = 40 rd.
- h. Et tværhus til nord, 16 fag, ege bindingsværk, lervægge og stråtag, indrettet til stald, lo og lade, a faget 30 rd. = 480 rd.
- i. 5 fag plankeværk, a faget 2 rd. = 10 rd.

I alt takseret til 3.180 rd.

Da samme ejendom blev takseret 10 år forinden i den forrige ejer maler Jens Christensen Lunds tid, var den vurderet til 1.300 rd. Niels Holst må altså kort efter overtagelse have forbedret ejendommen væsentligt, bl.a. med opførelsen af bryggerhuset, som var en forudsætning for hans brændevinsbrænding.

I 1801 er husholdningen beskeden med en bodkarl og 2 tjenestepiger. Men Niels Holst har ambitioner om at udvide sin forretning, og disse ambitioner skal i de følgende 2 årtier vise sig særdeles store.

Kalundborgs indbyggertal i 1801 er 1.322, men i de følgende år er der en befolkningstilvækst, så der i 1830 bor mere end 2.000 personer i byen.

I 1799 beskrev amtsforvalter With fra Holbæk nogle indtryk fra sine rejser til bl.a. Kalundborg. Rejsebeskrivelserne blev optrykt i tidsskriftet *Iris og Hebe*, og Albert Thomsen har gengivet dem i *Fra Holbæk Amt 1944*. Withs beskrivelse giver et samtidigt indtryk af Kalundborg i præcis det år, hvor Niels Holst får borgerskab og nedsætter sig som købmand og brændevinsbrænder i Kalundborg.

Den forladte latinske skole står i sørgedragt, men afbødes af et godt dansk skolehold. Intet under, om i denne stad hersker nogen oplysning, de har for nærværende tvende doctores theologiae til præster, en ung, virksom og munter mand til borgmester, som første magistrat, og en ærværdig 80 års gammel byfoged og politimester, måske i dog i sidste henseende noget over den tjenstlige alder. Rådstuen er anstændig og fængslerne anordningsmæssig forbedrede. Gaderne prange med en del smukke huse, en ikke forfalden skibsbro, men havn og indløb fejler opmudring. Borgernes tal er omtrent 200, hvoraf 8 eligerede. Fire vægttere lønnes. Offentlige lygter er få. Her er et dygtigt vognmandsdrag, et godt apotek samt et anstændigt værtshus, som tillige er posthus. I samme år har en klub værelser med en brillant dansehal. 150 tønder agerbrug fuldkommen udskiftet er i bedste forfatning, men et betydeligt større fang, som alene kun tænkes forbedret, bruges til græsning.

Staden vil uden tvivl vinde meget ved den nye anlagte landevej, som i denne sommer vil nå porten, en fjerdingvej udefra. (...)

Kalundborg har i mange år ejet virkelige købmænd med sand købmændsånd, og nogle er til endnu, hvis store og smukke bygninger tilkendegiver dem. Mange tusind tønder kornvarer er deres årlige

eksport. De køber først, og betaler bedst om efteråret, og derfor tiltrækker de sig al handel 4 á 5 mil fra oplandet, som ellers på halvvejen lå belejliger for andre købstæder, og dog erfares sjældent fallissements her på stedet. (...)

Den omtalte, nyanlagte landevej er kongevejen fra Elverdamskroen til Kalundborg, der i starten af 1800-tallet endte med en forbedring af den østlige indkørsel til Kalundborg.

Forretningen udvides

Niels Holsts har næppe etableret sig i Kalundborg, før han i slutningen af 1799 sammen med købmand Christen Johansen Omøe i Kalundborg forpagter præstegårdsavlingen i Rørby af sognepræsten Johannes Samuel Wolgand. Avlingen omfatter 52 tdr. land ager og eng på Rørby mark, og forpagtningen aftales for en periode på 4 år.

Forretningen udvides i 1801, hvor han får gården matr.nr. 12, Kåstrup i Tømmerup sogn i arvefæste fra Lerchenborg.

En opgørelse fra 1801 viser, at Niels Holsts formue i fast ejendom er 2.058 rd., og hans gæld er 1.200 rd. Til sammenligning er hans nabo mod vest købmand Niels Fugledes enke Margrethe byens mest formuende. Hun har ejendomme for 21.775 rd. og et tilgodehavende på 1.205 rd. Omtrent halvt så formuende er købmand Anders Faaborg; han har ejendomme for 11.888 rd. og et tilgodehavende på 3.770 rd., hvilket alligevel bringer ham ind på en klar andenplads blandt ejendomsbesidderne. Købmændene Jens Hansen Kiær og Christian Vorndran har også formuer og tilgodehavender i fast ejendom på mere end 10.000 rd.

Silhouet fra 1818 i Kalundborg Lokalarkiv af den Ostermannske familie. Fra venstre Henrik, Simon, Kirsten, Maren Holst, Louise, Birthe og Niels Dyrhund Ostermann.

Det må også være tidligt i karrieren, at Niels Holst erhverver det lille 2 fags udlejningshus, Møllestræde 20. Han har sandsynligvis overtaget det kort efter Anders Faaborgs død i 1801, men

handelen er ikke indført i Kalundborgs skøde- og panteprotokol, så de nærmere detaljer må stå hen i det uvisse.

I 1803 får han gården matr.nr. 4 og 2 huse i Tømmerup i arvefæste af Lerchenborg. Samme år får han arvefæste på endnu en gård i Kåstrup samt et udflytterhus på Kåstrupgårdens mark. Endelig arvefæster han 16 huse og en øde plads på Sct. Jørgensbjerg ved Kalundborg. Ved udgangen af 1803 er Niels Holst således ejer af sin købmandsgård i Kordilgade og arvefæster af 3 bøndergårde samt 19 huse og en øde plads. Han havde således råderet over mere jord end mange af egnens proprietærer - og han er endnu ikke fyldt 30 år.

Ekspansionen fortsætter i 1804 med endnu et arvefæste. Denne gang drejer det sig om Hettestrudgården, matr.nr. 2, Rynkevang, der lå nogle få hundrede meter øst for Knuds Alle. Med i arvefæster følger 2 huse, der ligger på gårdens jord.

I 1805 får Niels Holst efter et auktionsbud på 442 rd. arvefæsteskode på øerne Store Vrøj og Lille Vrøj af Kalundborg Rådstue. Der er tale om i alt 187 tdr. land græsningsarealer for kreaturer, beliggende ca. 10 km nord for Kalundborg.

Kirsten Pedersdatter mor Margrethe Sørensdatter overdrager i 1805 sit 4 fags hus Bag Slotsgraven 27 til Niels Holst, da hustruen Kirsten er enearving. I 1807 sælger Niels Holst huset til værtshusholder Zachariassen for 400 rd.

Forretningen går så godt, at Niels Holst i 1805 eksempelvis også er i stand til at udlåne 1.565 rd. til værtshusholder Anders Møllers enke i Skibbrogade mod sikkerhed i hendes ejendom med ind- og udbo samt halvparten i en bæltbåd.

Arvefæstet af Rynkevanggården, matr.nr. 1, Rynkevang samt et hus i 1807 baner vejen for en sammenlægning af Rynkevanggården og Hettestrudgården til proprietærgården Rynkevanggården, hvis rester i dag findes på adressen Rynkevangen 10 i Kalundborg. Fra Schnell på Kalundborg Slots Ladegård får han også 2 gårde i Kallerup, Raklev sogn i arvefæste.

Niels Holst forøger sin ejendomsportefølje yderligere i 1807 med købet af en gård, et hus og to vænger på Sct. Jørgensbjerg af prokurator Schaltz. Huset er beliggende Sct. Jørgensbjerg 12, og gården er i dag udstykket til Sct. Jørgensbjerg 8-10. Til købet af ejendommene på Sct. Jørgensbjerg låner Niels Holst 2.500 rd. af købmand Christian Vorndran i Kalundborg.

Aktiviteterne i 1807 kulminerer, da Niels Holst indgår en interessentskabskontrakt med købmand Wisti Raae i Kalundborg, hvorefter de køber Lindegården i Adelgade (matr.nr. 1, Bygrunde) med alt tilliggende af kammerråd Rommedahl for 4.000 rd. Året efter har Niels Holst tilsyneladende likviditetsproblemer, da han må udstede et udlægsskøde på halvparten af Lindegårdsvænget til Wisti Raae for 600 rd. Men optimismen er i behold, for samme år får Niels Holst arvefæste på sognepræsten Collins 8 tdr. land jord i Nyvang imod en årlig afgift på 30 tdr. byg.

Kredslæge J.S. Møller beskrev Lindegårdens historie i *Fra Holbæk Amt 1941-42*, og i sin artikel fortæller J.S. Møller, at Niels Holst vel købte ejendommene på Sct. Jørgensbjerg med det formål at drive købmandsforretning, og at han derfor solgte halvparten af Lindegårdsvænget til Wisti Raae. Men det faktum, at der blev udstedt udlægsskøde, tyder ikke på, at afståelsen af halvparten i Lindegårdsvænget er sket med Niels Holsts gode vilje.

Artiklen om Lindegården beretter også om interessentskabskontakten fra 1807 mellem Wisti Raae og Niels Holst. *Efter at de i fællesskab havde købt gården, havde Wisti Raae kun haft ret til delvis at benytte denne gård, ej heller ret til at bo der. Niels Holst havde således haft ret til at benytte magasinlængen mod vest. Raae havde derimod ret til at benytte alle bekvemmeligheder forneden og foroven i hele mellemlængen samt loftet over "kontorlængen" og kælderen under salen i den nordre længe. resten af kælderen under magasinlængen agtedes udlejet.*

Som et kuriosum beskriver J.S. Møller i øvrigt Niels Holsts laksegl således: *En søjle hvorpå den vingede merkurhat ligger. Omkring søjlen snor en slange sig, under dennes forkrop et lille skjold med bogstaverne NH; bagved ses til venstre et skibsanker, til højre en merkurstav.* Niels Holst har formentlig fået lavet seglet, da han startede sin forretning, og som det efterfølgende vil vise, burde der måske i stedet have været et møllehjul og et kornneg.

Kulminationsårene - mølleeejer og godsforpagter

Alle betydende købmænd i Kalundborg har naturlig et eller flere skibe i søen, da byen har en livlig samhandel med især Norge. Nordmændene fik den gode Kalundborgbyg, og vi fik til gengæld især jern, træ og salt. Det passer derfor fint ind i billedet af Niels Holsts driftighed, at han i 1809 køber jagten *Emanuel* på 16 kommercelæster af Neehl Pedersdatter i Dragør (1 kommercelæst svarede til vægten af 22 tdr. rug). Mod slutningen af 1810 afhænder han jagten til skibsbygmester Bonnesen i Århus. Men allerede i starten af 1812 erhverver han den 10 læsters galease *Maria Sophia* på auktion, og i 1817 køber han af købmand Wisti Raae galeasen *Die Freundschaft* på 27 kommercelæster. Vi ved også, at Niels Holst under englandskrigen 1807-14 ejede den 14 mand store kanon- eller kaperbåd *Fuglen*, hvis opgave fortrinsvis var at kapre lasten fra engelske handelsfartøjer. I 1814 ser vi ham også som premierløjtnant i Kalundborg Borgervæbning, hvor Wisti Raae var kaptajn.

I 1810 tager Niels Holsts forretninger en uventet drejning; han løser borgerskab som møller og køber Petersminde mølle og møllegård af løjtnant Oluf Christian Petersen for 31.300 rd. Der er tale om en hollandsk mølle med 4 lofter og et vingevang på 42 alen. Ved opførelsen i 1804 skulle den have været den største vindmølle i Danmark.

Møllekøbet finansieres gennem 3 lån. Premierløjtnant Andreas Willum Caspersen bidrager med 20.000 rd. mod 1. prioritet i møllen og Niels Holst købmandsgård i Kordilgade. Købmand Vorndran udlåner 5.000 rd. mod 2. prioritet, og sælgeren Oluf Christian Petersen, der nu bor på Holløse mølle, får 3. prioritet for et lån på 5.000 rd.

Møllen beskrives i 1817 således i brandtaksationsprotokollen:

Købmand Niels Holsts hollandske mølle. Møllen er 4 lofter høj med 5 alen grundmur fornedet, indrettet på lofterne således: 1. loft deri er 2 skalkværne og en melsigte og en grynblæser, samt i hjørnerne 2 kornmagasiner, hvilke er beklædte med brædder. 2. loft, deri en grokværn, en maltkværn, en grynkværn og en grynmaskine. 3. loft, deri en sækkevindingshoist (?). 4. loft, der er hjul og drev samt persen. Hele møllen med alle sine stående og løbende redskaber takseres i alt for 75.000 rbd. navneværdi = 30.000 rbd. sølvværdi.

Petersminde mølle med møllegården Petersminde til venstre. Fotoet er fra omkring 1910, og møllen er under omdannelse til dampmølle, men møllegården ser ud, som den gjorde på Niels Holsts tid.

Med møllen følger også møllegården Petersminde og 5 tdr. land. Møllegården er ligesom møllen opført 1804, og da den er mere moderne og komfortabel end den hidtidige bolig i købmandsgården i Kordilgade, flytter familien Holst hertil i 1810. Petersmindes jord grænser mod vest op til landevejen mod Slagelse, mod nord til vejen mod Holbæk, og mod øst til Niels Holsts gård Rynkevanggården.

I en brandtaksation fra 1817 får vi følgende beskrivelse af møllegården:

Hr. købmand Holstes sted

- a. *Forhus, 20 fag, en etage med kvist over 4 fag og stensat kælder under bemeldte 4 fag. Grundmur og tegltag, 17 alen dyb, indrettet til værelser, som er gipsede og panellerede. Køkken med en indmuret kedel. I værelserne er 8 kakkelovne. På selve huset er 3 skorstene. Takseret a fag 10.000 rbd. = 20.000 rbd.*
- b. *Et sidehus mod syd, 15 fag. Egebindingsværk med murede tavl og tegltag. Indrettet til lade, brændehus, saltkammer og bryggers med 2 indmurede kobberkedler og et støbekar på 40 tdr. samt kaminkølle. Takseret a fag 600 rbd. = 9.000 rbd.*
- c. *Et sidehus mod nord, 15 fag, egebindingsværk, murede vægge og tegltag, indrettet til stalde, tørvehus, vognremise og rullestue med rulle a fag 300 rbd. = 4.500 rbd.*
- d. *Et tværhus mod øst, 8 fag, fyrrebindingsværk, murede tavl og stråtag, indrettet til svinehus med indhegnet gård med brædder a fag 100 rbd. = 800 rbd.*
- e. *28 fag planke- og stakitværk samt en klokkestabel med metalklokke takseret i alt for 750 rbd. I alt takseret til 35.050 rbd. navneværdi = 14.020 rbd. sølvværdi.*

Samme år som Niels Holst køber møllen, kautionerer han for gårdmand Søren Pedersen, der netop har overtaget Viskingegården i arvefæste. Søren Pedersen er gift med en søster til svogeren Niels Dyrland Ostermann. Søren Pedersen ser ud til at klare sig glimrende, og han har Viskingegården frem til sin død i 1849.

I 1812 har Niels Holst tilsyneladende fået smag for mølleriet, og han køber Skambæk mølle, matr.nr. 7, Nostrup i Raklev sogn af møller Rasmus Jørgensen. Skambæk mølle er på dette tidspunkt en vandmølle med et stampeværk, der primært forarbejdede vadmel.

Han køber samme år Christen Pedersens gård i Illerup, Raklev sogn, og på Røsnæs køber han 3 gårde, 1 hus og fiskedammen Langedam i Kongstrup, 1 gård i Ulstrup og 1 gård i Ågerup. I Svallerup sogn får af Kommunitetet arvefæsteskode på Gormsgård og Sigurdsgård i Bjerre. Men alle disse transaktioner kræver penge, og dem låner han kancelliråd Vett på Kåstruppgården (2.713 rd.), Schnell på Kalundborg Slots Ladegård (20.000 rd. og knap 1.000 tdr. byg) og af A.W. Caspersen (25.000 rd.). Året efter låner Niels Holst yderligere 20.000 rd. af samme Caspersen mod sikkerhed i alt, hvad han hidtil har købt.

Niels Holsts regnskabsbøger eksisterer naturligvis ikke længere, så det er vanskeligt at danne sig et overblik over hans aktiver og passiver. Men at han i 1813 giver Caspersen sikkerhed i alt, hvad han hidtil har købt, virker mistænkeligt, for der må stadig være en stor del af den hidtidige prioritetsgæld, der endnu ikke er aflyst. Et muligt overblik kompliceres yderligere af den såkaldte statsbankerot i 1813. Et faktum er det dog, at der blev pålagt værdien af al fast ejendom en skat på 6%, som skulle betales i sølv straks eller stå som en 1. prioritet i ejendommen mod en årlig forrentning på 6,5. Denne ejendomsværdiskat kan muligvis være med til at forklare lånet fra Caspersen på de 20.000 rd.

Landets økonomiske situation lægger tilsyneladende en dæmper på Niels Holsts aktiviteter de næste par år, for først i 1816 erhverver han en ny ejendom. Denne gang er det arvefæstegården Peterslyst, matr.nr. 2, Bastrup, Årby sogn, som han overtager fra Peder Nielsen.

I 1817 er Niels Holst igen på lånemarkedet. Af forpagteren af Brattingsborg på Samsø Johan Thomas Neergaard låner han 15.750 rbd. mod pant i 4 gårde i Tømmerup og Årby sogne, Petersminde mølle og 15 huse på Sct. Jørgensbjerg. Mod pant i 6 gårde på Røsnæs og Skambæk mølle låner Niels Holst også penge af et firma i Slagelse. Lånene bruges ikke som tidligere til nye

ejendoms køb, så måske ser vi de første alvorlige tegn på, at Niels Holst er på vej ud i en gældskrise? Og måske har Johan Thomas Neergaard anet uråd, for han får udstedt et proklama, der sikrer hans pant.

Men forklaringen kan også være, at Niels Holst er gået i gang med rydde op i sine ejendomsbesiddelser og sin økonomi. For i 1817 sælger han nemlig ejendommene Sct. Jørgensbjerg 8-12 til Wenuleth. Halvparten i Lindegården sælger han til købmand Wisti Raae, og købmandsgården i Kordilgade 63 (hvor han grundlagde sin forretning i 1799) sælger han til svogeren, købmand Niels Frederich Klingenberg.

Det ligner et forsøg på at strømline forretningen, så den nu primært består af mølleri og landbrug. Og det harmonerer ganske godt med det sidste, store og måske mest fantastiske af Niels Holsts projekter.

Det hele tager sin start i 1818, hvor Niels Holst finder sammen med Vesterbygårds forpagter Albrecht Tolderlund. Sammen vil de forpagte Lerchenborg hovedgård; altså drive Lerchenborgs avling mod en årlig forpagtningsafgift til godsejer Lerche på knap 500 td. rug, 500 td. byg, 500 td. havre, en masse smør, 100 lispund ål og 375 rbd. plus skatter og afgifter.

Forpagtningen må have medført betragtelige etableringsudgifter. Vi ved, at Niels Holst pantsætter 40 heste og 150 køer og giver pant til Lerche i både sit og Tolderlunds hele indbo og deres ejendele. Derudover låner han 7.656 rbd. af inspektør Fraas på Birkendegård med 2. prioritet i de 40 heste, 150 køer, og 1. pr. i den øvrige besætning på Lerchenborg, mejeriredskaber, ind- og udbo og i de 90 køer og 6 tyre, han vil anskaffe samt i det pengeoverskud, der bliver ved driften.

Oveni dette låner Holst 2.000 rbd. af Tolderlund med pant i arvefæstegården Peterslyst i Bastrup plus besætning og inventar. Snart efter låner han yderligere 4.500 rbd. af Tolderlund.

Af købmand Jørgen Jørgensen i Kalundborg låner Niels Holst 5.458 rbd. med pant i møbler og effekter, kreaturer og avlsredskaber på Rynkevanggården. Senere på året vil Jørgensen have sine penge tilbage, og der indgås forlig.

Niels Holst indser åbenbart, at det er en enorm administrativ byrde, han har påført sig selv med forpagtningsaftalen, og han aftaler med fuldmægtig Christian Georg Grønbeck, at han skal administrere forpagtningen af Lerchenborg for ham, og der udarbejdes en instruks herom. Men lånoptagningen fortsætter ufortrødent.

Holst låner 2.000 rbd. af Wassard og Angersbach med pant i årets afgrøde, og desuden låner Holst af Wassard yderligere 4.500 rbd. m. pant i Skambæk Mølle og hans øvrige ejendomme på Røsnæs. For overhovedet at få afgrøde gældsætter Niels Holst sig for yderligere 7.656 rbd. til inspektør Fraas for 70 tønder seksradet byg. Til gengæld får Fraas 2. prioritet i 40 heste og 150 køer.

Af Weber låner Niels Holst 2.622 rbd. med pant i indtægterne fra forpagtningen 1819-21 plus besætning, avl, inventar, redskaber, kreaturer af alle slags, senge, lagener, indbo og husgeråd plus 90 køer og 6 tyre, der skal anskaffes. Når Holst har betalt alle sine lån ud, vil dette lån rykke op til 1. pant lige med 2.396 rbd., som Holst har lånt af Wisti Raae. Af sognefoged og arvefæster Niels Jørgensen i Vørslev låner Niels Holst 505 rbd., og af løjtnant Bandelau låner han 300 rbd. Mon ikke disse relativt beskedne lånoptagelser fortæller om en mere og mere anstrengt økonomi?

Trods den anstrengte økonomi må Niels Holst stadig have optimismen i behold, for 1818 køber han Mullerupgården i Drøsselbjerg sogn på auktion.

I 1819 fortsætter den efterhånden katastrofale pantsætning. Niels Holst låner 6.500 rbd. af Tolderlund m. pant i Bastrupgården, Gåsetoftegården, Hettestrudgården, 1 arvefæstegård i Kåstrup, Rynkevanggården og matr.nr. 4 i Tømmerup. Kort tid efter vil Tolderlund ud af forpagtningsaftalen, men han kan ikke komme ud af det, han har stillet som pant til Lerche.

Trods trængslerne med forpagtningen af Lerchenborg får Niels Holst i 1819 skøde fra Lars Jørgensen på en selvejergård i Gåsetofte med besætning, avl og indbo.

Som en sidste krampetrækning, låner Niels Holst 9.300 rbd. af Wassard med pant i meget af det, som andre har pant i i forvejen.

Det bratte fald

I 1819 bliver Niels Holst involveret i et utal af retssager, da kreditorerne nærmest står i kø for at sikre deres tilgodehavender hos Niels Holst. I starten indgås forlig om betalingen af det skyldige. Eksempelvis må han indgå forlig med prokurator Lange om et lån på 200 rbd. Hidtil har Niels Holst klaret udfordringerne ved at optage endnu et lån, men i 1819 er lånemulighederne udtømt, for der er ikke mere at pantsætte.

Det ser ud til at være møller Oluf Petersen på Holløse mølle (den tidligere ejer af Petersminde mølle), der først mister tålmodigheden og via domstolene gør krav på sine fordringer. Det er starten på noget, der mest af alt virker som en dominoeffekt. Efter ham står der kreditorerne nærmest i kø for at få deres tilgodehavender.

Men det er også ganske enorme summer, Niels Holst har lånt og stadig skylder. Den samlede gæld beløber sig i 1819 skønsmæssigt til mere end 150.000 rbd. Blandt de største kreditorer er Caspersen, Stub, Wassard, Neergaard og Tolderlund, men også møller Oluf Petersen, inspektør Fraas og købmand Jørgen Jørgensen har betragtelige summer til gode. Og i efteråret 1819 når det altså så vidt, at hans ejendomme efter dom og udlæg en for en bliver bortsolgt på auktion.

De første annoncer om forestående auktioner indrykkes i *Kiøbenhavn's Kongelig alene privilegerede Adresse-Contoires Efterretninger* i slutningen af oktober 1819. Ved 3 auktioner i Vørslev tinghus bortsælges arvefæstegården Peterslyst, en selvejergård i Gåsetofte, arvefæstegårdene Hettestrudgården og Rynkevanggården samt 2 arvefæstegårde i Kåstrup og

Tømmerup. Det fleste af ejendommene er med på en ny auktion i maj 1820, hvor også de 16 arvefæstehuse på Sct. Jørgensbjerg skal sælges.

I foråret 1820 er det Petersminde mølle og møllegård, der sættes på auktion. Og i juli 1820 holder Ars og Skippinge herreder auktion på Kåstrupgården over Langedamsgården, 2 gårde og et hus i Kongstrup, 2 gårde i Ulstrup og en gård i Ågerup.

Al jordisk gods er bortsolgt på auktioner, og i sommeren 1820 ejer Niels Holst og hans familie intet. Det ser ud til at Wassard, der har overtaget Langedamsgården, lader Niels Holst og hans familie bo på gården, Til gengæld skal Niels Holst bestyre gården for Wassard.

Niels Holst og Kirsten Pedersdatter forlader Kalundborg i 1820 og flytter ind på Langedamsgården. Ved tilgangen til Røsnæs sogn omtales de som *møllere fra Kalundborg*. Ved sønnen Simons konfirmation i 1822, omtales han mere beskedent som *landmand Niels Holst på Refsnæs*.

Den 9. juni 1820 udsteder Niels Holst et dokument, der tinglyses dagen efter, og indledningen lyder: *Jeg underskrevne Niels Holst, forhen købmand i Kalundborg nu boende i den såkaldte Langedamsgård, udflyttet fra Kongstrup by, Røsnæs sogn, tilstår herved, at som for mig mødte, uheldige omstændigheder har anlediget, at jeg har måttet forlade de ejendomme, jeg forhen har været i besiddelse af, men endog at mit da ejende ind- og udbo er ved auktion blevet bortsolgt til afsavn for mig og familie, såvel af det nødvendige til daglig brug, som og til at kunne sættes i nogen virksomhed, har i betragtning heraf og til vor konfirmation såvel min svoger, købmand hr. Niels Dyrhund Ostermann i Kalundborg, som andre venner dels ved at indkøbe i deres navn ved de over mine ejendele afholdte auktioner, hvad herefter findes anført, og dels overladt af deres eget en eller anden nødvendig ting, som de har overdraget hr. Ostermann til fri rådighed, og som med det ved auktionerne indkøbte består i følgende (...)*

Altså Niels Holsts svoger Niels Dyrhund Ostermann træder hjælpende til, da det ser sortest ud, og forsyner den nødlidende familie med diverse indbo og bohaver, hvoraf Ostermann har købt en del på auktionen over Niels Holsts indbo. Den lange fortegnelse over effekter indeholder bl.a. 4 køer, 2

brune heste, 2 stk. toetagers jernkakkelovne, en jernbilæggerovn, en masse dyner (blandt datidens dyreste indbo, da det var en livsnødvendighed i de kolde vintre), og for at familien kan opretholde livet bl.a. også en kaffemølle, en kobberkaffekande og en bly røgtobaksdåse. Rent praktisk er dokumentet naturligvis en kreditorbeskyttelse; ingen mulig kreditor skal kunne få den ide, at Niels Holst ejer noget som helst. Interessant er i øvrigt formuleringen *at som for mig mødte, uheldige omstændigheder*, der nærmest fritager Niels Holst for enhver skyld i det passerede. Det var ikke udygtighed eller overmod - det var uheldige omstændigheder, der førte til faldet.

Den samme historie gentager sig i øvrigt i 1821, hvor Niels Dyrhund Ostermann også hjælper til med diverse bohøve efter svogeren, købmand Klingenberg's fallit.

Efter flytningen til Langedamsgården i 1820 er der meget stille om den nu 46-årige Niels Holst. Han dør blot 54 år gammel den 19. august 1828, og han bliver begravet på Røsnæs kirkegård. Hans enke Kirsten Pedersdatter får lov at sidde i uskiftet bo, og hun dør den 22. november 1836, 68 år gammel. Sønnen Simon Holst kan meddele skifteretten, at den afdødes efterladenskaber ikke beløber sig til en sådan værdi, at der skal betales afgift deraf i henhold til forordningen af 8. februar 1810.

Niels Holst og Kirsten Pedersdatters børn

Peter Christian Holst, født 27. november 1800, død 8. september 1802.

Lovise Margrethe Holst, født 26. oktober 1802, død 30. oktober 1854. Gift med Niels Sørensen Møller (1787-1846), søn af Søren Nielsen Møller og Marie Elisabeth Møller. Niels Møllers bror Christen Møller var møller på Skambæk Mølle. Niels Møller fik borgerskab som møller 1813, og boede Kordilgade 71. Niels Møller ejede 1815-28 Boisens mølle og 1834-46 den østre mølle på Møllebakken i Kalundborg. Efter mandens død flytter hun sammen med sine 2 børn til et hus i Bag Slotsgraven. I 1850 omtales hun som bestyrer. Hun bor sammen med bl.a. Laurenze Selboe, der er bestyrer af Asylet i Kalundborg - så måske har Lovise Margrethe Holst været med til at bestyre Asylet.

Som et kuriosum kan det nævnes, at Niels Møller og Lovise Margrethe Holsts søn Niels Holst Møller (1834-1911) kom i handelslære hos købmand M.M. Lund i Kalundborg, der var gift med en datter af Maren Holst - altså Lovises kusine. Niels Holst Møller blev uddannet som handelsbetjent, inden han 1869 giftede sig med enken Ane Pedersdatter. Han blev herved ejer af Nyrupgården, Raklev sogn. Han var sognefoged og dannebrogsmænd.

Petrine Christine Holst, født 8. april 1805, død 6. juni 1877. Ugift. Boede det meste af sit voksne liv hos broderen Simon Holst på Langedamsgården.

Simon Jespersen Holst, født 18. marts 1808, død 6. januar 1890. Gift 1837 i Tømmerup med Andrea Mathæa Schmidt (1812-81), datter af gmd. Jens Lauritz Schmidt og Anne Cathrine Beyerholm, matr.nr. 6, Kåstrup. Blev efter faderens død bestyrer af Langedamsgården, matr.nr. 3, Kongstrup, Røsnæs sogn, for ejeren Hans Wassard i København og senere for sønnen cand.jur. Mathias Wassard, som han købte gården af i 1850. Sognefoged og 1842-50 medlem af Røsnæs Sogneforstanderskab. Simon og Andrea overdrog 1880 Langedamsgården til deres søn Niels Holst og flyttede til Møllestræde 4 i Kalundborg, hvor de tilbragte de sidste år af deres liv. Møllestræde 4 var i øvrigt naboejendom til Ole Lunds Gård, hvor Simons faster Maren Holst og hendes mand Niels Dyrhund Ostermann boede i mange år.

Niels Holsts søskende

Simon Jespersen Holst og Ane Lovise Hansdatter fik i alt 9 børn, der alle blev døbt i Skt. Knuds kirke i Odense:

Hans Christian Simonsen Holst, døbt 12. september 1768, begravet 5. oktober 1776, 8 år gl.

Anna Eleonora Simonsdatter Holst, døbt 4. december 1769. Anna Eleonora var den eneste af de 4 søskende, der ikke drog til Kalundborg. Hun døde 1. påskedag, 19. april 1835, og kirkebogen for Ølsted sogn, Vejle amt beretter: *Ane Eleonore Holst, Hr. pastor Holsts moder i Ølsted, i hvis hus hun blidelig hensov, 66 1/2 år gl. Død af brystsygdom efter et kort og smertefrit sygeleje.*

Anna Eleonora døde ugift, men efterlod sig sønnen Johan Frederik Holst, født 1802, der blev cand.theol i 1824. Han blev 1828 kateket i Kalundborg, 1831 sognepræst i Ølsted, 1837 sognepræst i Årby sogn, 1848 sognepræst i Svallerup sogn, og endelig fra 1860 res. kapellan i Magleby på Langeland, hvor han døde 1868. Han blev begravet på Årby kirkegård, hvor der endnu findes et kirkegårdsmonument.

Johan Frederik Holsts herkomst er lidt af et mysterium, for dåbsindførelsen i Kerteminde oplyser, at han er uægte søn af Eriche Madsen (senere rettet til Anna Eleonore Holst) og købmand Sonnaben fra Lübeck. Omtalte købmand har næppe eksisteret, og det faktum, at Algreen-Ussing i sin beskrivelse over Ars Herred fra 1861 skriver *Opmuntret og understøttet af gehejmeråd Johan Bülow til Sanderumgaard betrådte han tidligt den videnskabelige bane og underkastede sig i 1820 Examen Artium med bedste karakter - giver vel anledning til visse overvejelser, når vi ved, at moderen var tjenestepige på netop Sanderumgaard.*

Som et kuriosum skal det nævnes, at digteren H.C. Andersen (1805-1875) et par gange besøgte Kalundborgegnen. Første gang den 24. maj 1850 drog han med ekstrapostvognen fra Sorø til Rørby præstegård, hvor han overnattede hos pastor Poulsen. I sin dagbog lørdag den 25. maj 1850 skriver han: *I går var vi inde i kirken. Fra haven udsigt til Kalundborg. Besøg af en **pastor Holst** med familie, jeg læste højt "Ole Lukøje". - Efter middag, klokken var over 4 kørte jeg med frøknerne Bull til Kalundborg; fik to værelser ud til stranden; spadserede op til den gamle kirke, der er vansiret med store glasruder.*

Mon ikke H.C. Andersens og pastor Holst også har benyttet lejligheden til at snakke om deres fynske barndom?

Maren Simonsdatter Holst, døbt 28. februar 1772, begravet 15. oktober 1773, 1 1/2 år gl.

Jesper Simonsen Holst, døbt 23. juni 1773, begravet 9. maj 1780, 7 år gl.

Niels Simonsen Holst, døbt 28. oktober 1774 i Skt. Knuds kirke, Odense. Denne artikels hovedperson.

Maren Simonsdatter Holst, døbt 2. marts 1776. Kom til Kalundborg i slutningen af 1790'erne, hvor hun blev tjenestepige hos købmand Anders Faaborg. I 1804 blev hun gift med købmand Niels Christopher Dyrland Ostermann i Kalundborg, der 1804 overtog Anders Faaborgs købmandsgård efter enken Birthe Faaborg. Deres barnebarn Ole Lund har beskrevet bedsteforældrene og livet i den gamle købmandsgård i sine erindringer, der er optrykt i *Fra Holbæk Amt* 1910-11 under titlen *Af livet i den gamle købmandsgård.*

Maren Holst døde 1842, og Niels Dyrland Ostermann i 1848. De efterlod sig 7 børn, hvoraf datteren Lovise blev gift med Mouritz Monberg Lund, der overtog købmandsgården.

Mette Cathrine Simonsdatter Holst, døbt 8. maj 1778. Ses 1801 som stuepige på Sanderumgaard ved Odense, men optræder 1804 som stuepige hos Anders Faaborgs enke Birthe i Kalundborg. Gift 1810 med købmand Niels Frederik Klingenberg i Kalundborg. Hun døde 1827, og efterlod sig 5 børn. Niels Frederik Klingenberg døde som enkemand 1849.

Hans Christian Simonsen Holst, døbt 10. juni 1779, begravet 30. september 1779.

Jesper Simonsen Holst, døbt 14. juli 1781, begravet 9. august 1781.

Afsluttende betragtninger

Med Niels Holsts entreprenante liv in mente så kan det undre, at han er stort set ubeskrevet i den historiske litteratur. End ikke hans søsters barnebarn Ole Lund omtaler ham i sine erindringer, der er optrykt i *Fra Holbæk Amt* 1910-11 under tilen *Af livet i den gamle købmandsgård*. Måske skyldes manglen på omtale hans bratte fald omkring 1820 - han fik ikke skabt noget bestående, og derfor har eftertiden betragtet ham som en fantast; en parentes i historien trods hans honnorte ambitioner.

Hvis Niels Holst havde holdt sig til sit oprindelige fag, købmandshandel og brændevinsbrænding - måske suppleret med mølleri og investeringer i udlejningsejendomme i Kalundborg by, så havde han formentlig kunnet leve forholdsvis komfortabelt og sorgløst resten af sine dage.

Men der var naturligvis udfordringer på vejen - også for købmændene. Englandskrigen 1807-14 gave et voldsomt afbræk i samhandelen med England. Dertil kommer afståelsen af Norge i 1814, der medførte told på alle varer, der indførtes til Norge, og et importforbud mod brændevin var også et hårdt slag for Kalundborgs købmænd, som var nærmest eneherkende i Vestsjælland, når det gjaldt brændevinsbrænding. Byens handelsmæssige trængsler er glimrende beskrevet i 1854 af Niels Holsts søster Maren Holsts svigersøn M.M. Lund i i hans *Optegnelser om Kallundborg Kjøbstad*. Måske har de ændrede handelsforhold været medvirkende til, at Niels Holst fra 1810 i højere grad satsede på landbrug og mølledrift end på traditionel købmandshandel.

Vi kender ikke personen Niels Holst, kun hans forretninger, og vi kan derfor kun gisne om det, der drev ham. Måske var der tale om en social ambition; en trodsreaktion med baggrund i den beskedne opvækst i Odense. Hans mentor i Kalundborg, købmand Anders Faaborg, var måske målestokken: En fynbo, der havde forladt sin hjemstav, og var endt som en af de mest formuende mænd i Kalundborg omkring år 1800. At Anders Faaborgs efterfølger Niels Dyrhund Ostermann i 1804 blev Niels Holsts svoger, har næppe virket dæmpende på ambitionerne.

Vi ser hos Niels Holst tegn på en risikovillighed ud over det sædvanlige, og de mange og ofte store lån tyder på overbevisende talegaver. Vi ser til gengæld ingen tegn på en stridbar person, der ligger i proces med hvermand, og her adskiller han sig fra en del af sine samtidige standsfæller, der aldrig forsømte en mulighed for at føre en sag for retten.

Historien om Niels Holst minder til forveksling om Ikarosmyten - Ikaros, der absolut ville flyve op til solen, som smeltede vingerne og forårsagede hans bratte fald mod jorden.

Niels Holsts ejendomme

1799-1817	Kordilgade 63. Solgt til svogeren, købmand Klingenberg
-1819	Møllestræde 20. Solgt til købmand Jørgen Jørgensen
1805-07	Bag Slotsgraven 27. Solgt til værtshusholder Zachariassen
1807-1817	Sct. Jørgensbjerg 8-12. Solgt til Wenuleth
1807-1817	Halvpart i Lindegården, Adelgade 23. Solgt til købmand Wisti Raae
1810-1820	Petersminde mølle og møllegård. Auktionsskøde til Johan Thomas Neergaard
1812-1820	Skambæk vandmølle, matr.nr. 7, Nostrup. Overtages af Stub
1812-	Gård i Illerup, Raklev sogn
1812-1820	Langedamsgården. matr.nr. 3, Kongstrup samt et hus med fiskedammen Langedam
1812-1820	Gården matr.nr. 6, Kongstrup, Røsnæs sogn
1812-1820	Gården matr.nr. 7, Kongstrup, Røsnæs sogn
1812-1820	Gård i Ulstrup, Røsnæs sogn
-1820	Gård i Ulstrup, Røsnæs sogn
1812-1820	Gården matr.nr 6, Aagerup, Røsnæs sogn
1818-1820	Mullerupgården, Drøsselbjerg sogn
1819-	Gården matr.nr. 3, Gåsetofte, Raklev sogn

Niels Holsts arvefæster og forpagtninger

1799-1803	Præstegårdsforpagtningen i Rørby sammen med købmand Christen Omøe
1801-1820	Gården matr.nr. 12, Kåstrup i Tømmerup sogn
1803-1820	Gården matr.nr. 4 og 2 huse i Tømmerup
1803-	Gård i Kåstrup samt et udflytterhus på Kåstrupgårdens mark
1803-1820	16 huse og en øde plads på Sct. Jørgensbjerg ved Kalundborg
1804-1820	Hettestrudgården, matr.nr. 2, Rynkevang samt 2 huse
1805-1821	Øerne Store Vrøj og Lille Vrøj. Overtages 1821 af Kalundborg Købstad
1807- 1820	Rynkevanggården, matr.nr. 1, Rynkevang samt et hus
1807-	Sognepræsten Collins 8 tdr. land jord i Nyvang
1811-	Gård i Kallerup
1811-	Gård i Kallerup
1812-1813	Gormsgård, Bjerre, Svallerup sogn
1812-1813	Sigurdsgård, Bjerre, Svallerup sogn
1816-1820	Peterslyst, matr.nr. 2, Bastrup, Årby sogn
1818-	Forpagtning af Lerchenborgs avling sammen med Albrecht Tolderlund

Kilder

Skøde- og panteprotokoller for Kalundborg, Ars og Skippinge herreder og Løve herred
Realregistre for Kalundborg, Ars og Skippinge herreder og Løve herred
Fra Holbæk Amt diverse årgange
Kalundborgs Historie
Folketællinger
Kirkebøger
Skifteprotokoller
Odensedatabasen
Kalundborg Lokalarkiv

Tak til

Grete Tvedegaard for utrætteligt medspil og opmuntrende kommentarer - men ikke mindst for uvurderlig informationssøgning.

Palle Bruun Olsen
Kalundborg, maj 2016